

Jamův soud: tibetský obraz pekla*

Luboš Bělka

Jak se téma Jamova posmrtného soudu, které představuje hlavní náplň tohoto příspěvku, vztahuje k ústřednímu tématu celého sborníku? Otázku lze konkretizovat: jak souvisí cesta na *onen svět* s funerálním rytmem v tibetském buddhismu? Zde je těžké odpovědět jednoznačně a výstižně, vcelku však lze říci, že funerální ritus jakožto akt konaný pozůstalými nemívá, alespoň z hlediska „buddhismu učenců“ žádný zásadnější vliv a význam pro další putování zemřelého; z hlediska „buddhismu laiků“ je otázka často složitější a funerální ritus určitou roli hraje (blíže viz BEROUNSKÝ 2005, DUŠEK 2005). Součástí funerálního ritu bývá až několikadenní úkon prováděný přizvaným mnichem, lamou, totiž četba tibetských textů typu *Bardo thödol*, neboli doslova *Vysvobození v bardu skrze naslouchání*, známého v našem kulturním prostředí jako *Tibetská kniha mrtvých*. Lama čte text zemřelému, kterému se tak dostává šance dosáhnout buď lepšího příštího zrození, či dokonce probuzení. Taková četba má za cíl pomoci mu řešit už tak dosti zmatečnou situaci v bardu, každopádně je však vždy věcí zemřelého, jak se s tím vším vyrovná a zdali poslechne rady, kterých se mu od lamy v bardu dostává. Čili i v tomto případě nemá intervence pozůstalých podstatnějšího vlivu, vše závisí na samotném zemřelém. Celá *Tibetská kniha mrtvých* je prodechnuta výzvami, aby se zemřelý již více nezrozoval, aby netoužil po návratu mezi lidi. Obecně v buddhismu platí, že zemřelý se znovuzrozuje na základě své karmy, tj. na výsledném součtu kladných a záporných, tedy dobrých a špatných činů a myšlenek. Karmický zákon má povahu objektivně platného, nikým a ničím neovlivnitelného principu příčiny a následku. Většinou se však daný jedinec znovuzrodí a nedosáhne stavu nezrozování.

Buddhismus je, především z hlediska svých rituálů, velmi heterogenní náboženství, a tak jistě není překvapením, že vedle výše zmíněného pojetí karmického zákona jakožto absolutní a neovlivnitelné normy, která nakonec zúčtuje s životem každého jedince podle všem stejného metru, existují i pojetí jiná, téměř opačná. Například v čínském buddhismu je velmi rozšířená představa o tom, že je možné účinnou intervencí pozůstalých ovlivnit karmický dopad a tím i další zrození právě zemřelého jedince: „V čínském textu nazvaném *Sútra deseti králů* (*Š'-wang ťing*) se popisuje osud zemřelých ve světě mezi smrtí a znovuzrozením. Po smrti je zesnulý desetkrát odveden (na konci každého z prvních sedmi týdnů, sto dní po smrti, rok po smrti a tři roky po smrti) jako vězeň před krále, jenž má před sebou přesný záznam všech činů člověka v jeho právě skončeném životě. Zemřelí jsou hnáni jako stádo ovcí od jednoho soudu ke druhému a strážci s volskými hlavami je před sebou postrkují vidlemi.“ Takovýchto soudních dvorců je – jak ostatně sám název sůtry napovídá – deset a co je podstatné: „U desátého soudu, k němuž se dostanou po třech letech utrpení, se konečně rozhodne o místě jejich znovuzrození. Mezi proviněními je zvláštní zmínka

o závažnosti užívání peněz, které patří třem klenotům. V sůtře Buddha vysvětluje, že pokud rodina zemřelého pošle v pravý čas ty pravé obětiny, může se zesnulý v kterémkoli okamžiku své pouti dočkat prominutí dalšího soudu a šťastně se znovuzrodit“ (LOPEZ 2003: 162).

Tibetská buddhistická eschatologie je zaměřena na vymanění se z řetězce znovuzrozdání, nazývaném sanskrtsky *sansára*, tedy dosažení stavu nezrozdání, vyvanutí, ustání, sanskrtsky *nirvána*. Toto pojetí ovšem není zcela běžně rozšířené a týká se zejména té podoby náboženství, kterou lze nazvat normativním, či v tomto případě na nirvánu zaměřeným, tedy nirvánickým buddhismem. Vedle tohoto pojetí hlavního cíle náboženského usilování všech buddhistů existuje i pojetí druhé, které je rozšířenější a běžnější. Toto pojetí není zaměřené na nezrozdání, nirvánu, ale naopak na další zrozdání, na lepší příští zrození. V literatuře se v této souvislosti hovoří o takzvaném karmickém buddhismu (viz SPIRO 1970; BĚLKA 1999; SLOBODNÍK 1999). Tato druhá forma je lidovější, neboť je srozumitelnější, pochopitelnější a méně „akademická“. Významnou složkou „karmického či žitého buddhismu“ je pak názorná stránka onoho jinak složitého a komplikovaného filosoficko-náboženského systému. A co je názorné, je i vizuální. A tak i přesto, že buddhismus obecně je často pojímán jako „abstraktní“, „filosofické“ atp. náboženství, je i zde zřetelně zastoupená složka „lidová“, „populární“. Vizualizace ve smyslu výtvarného zobrazení božstev, situací, světů atp. hraje daleko větší roli v karmickém než v nirvánickém modu tohoto náboženství. Existuje i druhý typ vizualizace, totiž „zprítomnění postav buddhistického panteonu v mysli meditujícího“, tedy individuální představa například osobního božstva, *jidamu*. Vzhledem k tomu, že se jedná o individuální představy, je obtížné se jimi zabývat, alespoň do té doby, než jsou převedeny buď do slovního či výtvarného zpodobnění. Ve chvíli, kdy jsou takto „materializovány“, je lze zkoumat podobně jako první uvedený typ vizualizace.

V nirvánickém buddhismu je jakékoliv zobrazení v podstatě neužitečné, nepraktické a zbytečné, neboť se míjí s hlavním účelem vizualizace, totiž být názorný, to znamená obrazovými prostředky přiblížit to, co je jinak nepředstavitelné, nevyslovitelné a co nelze racionálně a verbálně zcela uchopit.

Úplně jiná situace je v náboženství karmickém, kde naopak právě prostřednictvím spíše vizuálních než slovních zobrazení se seznamuje věřící s Buddhovou naukou. Pochopitelně potřebuje k těmto zobrazením příslušný komentář, interpretaci, výklad. Vše mu poskytne lama, který mu vysvětlí i taková komplikovaná zobrazení, jako je Jamův soud nad zemřelými. Líčení hrůzných, děsivých a šokujících výjevů není v tibetském buddhismu ničím vzácným, zpravidla se jedná o scény pekelných sfér či apokalyptiku. Zřejmě nejčastější a tudíž laikům nejznámější vizuální přiblížení pekla lze nalézt v kruhovitém obraze kola života (obr. 1), sanskrtsky nazývaném *bhavačakra* (tib. sipä khorlo /*srid pa khor lo*/ nebo /*srid pa'i khor lo*/), přesněji řečeno ve výseči zabírající spodní pětinu či šestinu kruhu (obr. 2). Existují též relativně častá zobrazení jednotlivých pekelných výjevů, scén utrpení, mučení a soužení, kterých se nešťastníkům dočasně se nacházejícím v peklech dostává (o buddhistickém písemnictví

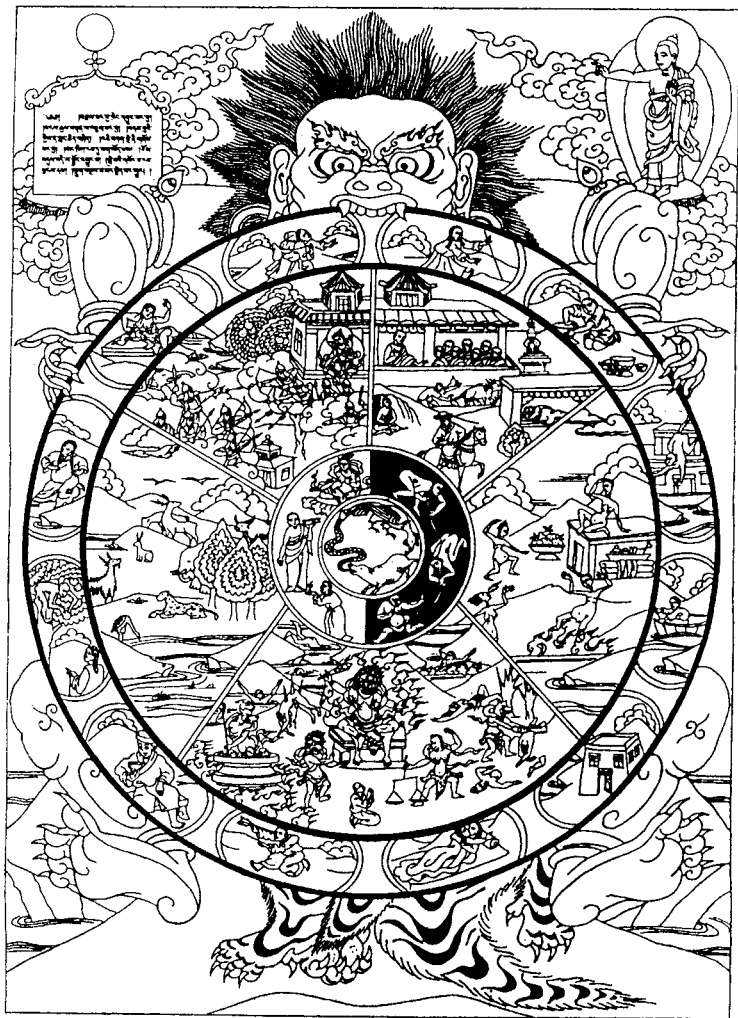
o peklech viz např. LAW 1925; BETHLENFALVY – SÁRKÖZY 1976). Nejčastěji se vyskytují dva základní druhy zobrazení vztahující se k *onomu světu* v tibetském buddhismu:

První, řekněme, „mandalový“ druh představuje výtvarnou vizualizaci klidných a hněvivých božstev, tak jak se vyjevují umírajícímu během 49 dnů posmrtného barda. Tento druh zobrazení je jedním typem skutečných ilustrací *Tibetské knihy mrtvých*, tj. je obrazovým doprovodem textu, z něhož bezprostředně vychází. Protože tento text není předmětem tohoto příspěvku, není třeba se ani příslušným zobrazením podrobněji věnovat, stačí odkázat pouze na literaturu (viz např. TUCCI 1949: 448; *Tibetská kniha mrtvých* 1991; FILOVÁ 1996; EVANS-WENTZ 1971: xxvii-xxx, 118, 136). „Mandalové“ zobrazení je v *Tibetské knize mrtvých* ovšem důsledně chápáno jako meditační představa (viz KREIJGER 2001: 132-134). Druhým typem ilustrací v *Tibetské knize mrtvých* jsou výjevy scén z Jamova soudu. Kompozičně a výtvarně však neodpovídají ani prvnímu druhu zobrazení („mandalovému“) ani druhému („Jamův soud“); jedná se o skutečné ilustrace k rukopisu, které jsou součástí knihy či svazku listů, velikostí a tvarem odpovídají formátu knihy či rukopisu. Výjevy zachycují spíše než celý soudní dvorec s příslušným osazenstvem – jak je tomu například u druhého druhu („Jamův soud“) – jenom jednotlivé postavy či shluky postav, jako je například Jama, přísedící soudní úředníci, umrlci klečící před soudcem, vlečení k soudnímu dvoru či výkonu trestu, postavu Býkohlavého, zrcadlo karmy atp. Několik obrazů z jednoho takového iluminovaného mongolského rukopisu, pocházejícího z 19. století, velkého 15,6 x 57,8 cm, v majetku Národní galerie v Praze, bylo černobíle publikováno (viz JELÍNKOVÁ 1991: 11, 16-17).

Druhý druh zobrazení onoho světa představuje Jamův soud a bhavačakra. Tato zobrazení se k *Tibetské knize mrtvých* vztahují poněkud volněji, navíc existují jejich rozmanité varianty, zejména pak v případě bhavačakry. Bhavačakra, neboli kolo bytí, kolo existence, či kolo zrozování, představuje především kruhové zobrazení šesti říší, do kterých se každá bytost na základě své karmy neustále znovuzrozuje. Z hlediska eschatologického je nejzajímavější spodní část zobrazení, která představuje výjevy z pekla.

V karnickém buddhismu hraje představa pekla a Jamova soudu, včetně jejich vizuální stránky, podstatně větší roli než v buddhismu nirvánickém; ostatně proto se lze s docela naturalistickým a názorným zobrazením pekla a scén Jamova soudu, jakožto spodní části obrazu „kola bytí“ setkat v před-sáli téměř každého tibetského buddhistického chrámu. Toto umístění zřejmě není náhodné, neboť na rozdíl od oltářního prostoru se laičtí věřící ve vestibulu pohybují a zdržují docela běžně a mají tak sdostatek času si příslušná zobrazení prohlédnout či prostudovat. Navíc se často jedná o velká, několik metrů vysoká zobrazení, kde se pekelné scény a Jamův soud odehrávají přímo před návštěvníkem, neb jsou zhruba ve výši očí dospělého člověka.

Další, klíčové zobrazení pekel, či spíše jakéhosi očiště, představuje vlastní Jamův soud, který v podstatě opakuje scénu zobrazenou ve spodní části bhavačakry. Nicméně je zde poněkud jiná perspektiva a kontext. Tento

Obr. 1
Bhavačakra – tibetský xylograf, převzato z CONKAPA 1995: 184

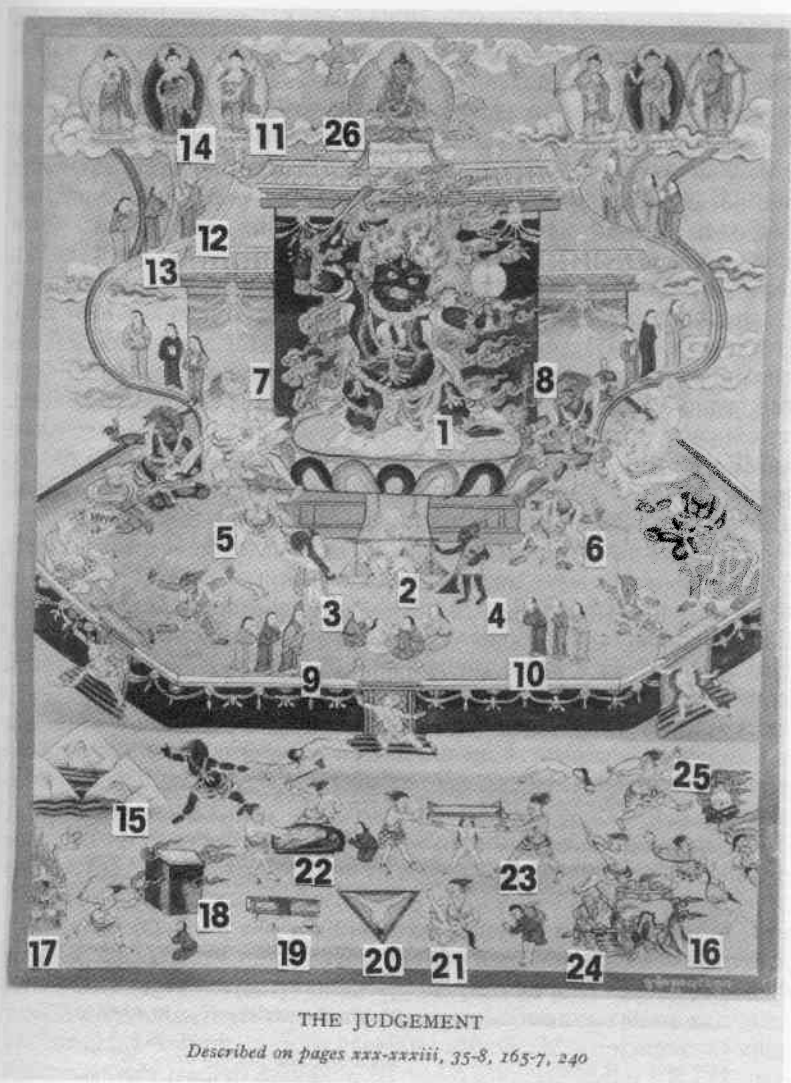

Obr. 2

Bhavačakra – spodní výseč, zobrazení pekla a Jamova soudu, tibetský xylograf, převzato z WEINER 1974

typ zobrazení Jamova soudu (obr. 3), jakož i jeho popis poprvé publikoval Walter Yeeling Evans-Wentz (EVANS-WENTZ 1971: xxx-xxxii).

Ústřední postavou obrazu je Dharmarádža, Král Nauky, nazývaný Jamarádža (1), „Král a soudce zemřelých“. Na čele má třetí oko duchovního vhledu. V pravé ruce má meč, v levé zrcadlo karmy. Stojí na pozadí plamenů, které představují moudrost, na slunečním trůnu podporovaném lotosovým květem, pod nohama má lidské tělo, symbol *máji*, tj. iluzorní podstaty lidské existence. Jeho pokrývka hlavy je ozdobená lidskými lebkami a okolo krku má hada. Přímo před ním je Opicohlavý (2) (Piugočan /tib. *spre 'u mgo čan/*), jindy nazývaný Šindže (*ršin rdže*). V ruku drží váhy a vedle nich jsou navršené černé kuličky, symbolizující špatné činy, a bílé kuličky, symbolizující činy dobré. Napravo od Šindžeho stojí Malé bílé božstvo (3), vyprazdňující černý pytel s bílými kuličkami, nalevo stojí Malé černé božstvo (4), vyprazdňující bílý pytel s černými kuličkami. Na vážení u soudu dohlížejí Býkohlavý (5) (tib. Langgočan /tib. *glang mgo čan/*), který drží další zrcadlo karmy, a Hadohlavý (6) (tib. Dulgočan /tib. *sbrul mgo čan/*), který drží karabáč a smyčku. Jsou tam i dva právníci, totiž Žluté božstvo (7), napravo od Dharmarádži, držící pisařskou tabulku a pero, a nalevo pak Hnědé božstvo (8), držící meč a smyčku. Žluté božstvo je obhájce, Hnědé božstvo pak žalobce. Vedle nich je zde šest božstev, z nichž pět má zvířecí

Obr. 3

Jamův soud (upraveno podle EVANS-WENTZ 1971: 167)

hlavy a sedí na soudu spravedlnosti, tři na každé straně, jakožto soudní porota dohlížející na proces, aby zajistila jak regulérní průběh soudního řízení, tak i jeho nestrannost.

Poblíž brány nalevo i napravo je skupina deseti Tibetanů, která v předsáli soudní síně čeká na rozsudek. Jeden z nich, s kónickou pokrývkou hlavy (v červeném oděvu), je lama (9), další, (ve žlutém oděvu), je světský vládní úředník (10). Ostatní jsou prostí lidé.

Ze soudní síně vycházejí po každé straně tři dráhy, které představují šest karmických cest vedoucích k šesti buddhům šesti říši, kde dráhy končí. Po těchto dráhách se pohybuje tucet umrlců, právě prošlých soudem. Nejvýš je ten nalevo, postupující směrem k buddhovi v říši bohů (sa. *déva lóka*, (11) je to lama (12); vedle něj je vládní úředník (13) postupující směrem k buddhovi v lidském světě (14). Dole na obraze jsou „spodní světy“ a jsou zde zaznamenány typické tresty v různých peklech – žádný z trestů není ovšem věčný. Nalevo v horním rohu jsou dva hříšníci ponoření v ledové říši (15), jedná se o znázornění osmi studených pekel. Poblíže kraje obrazu na opačné straně se nachází provinilec uprostřed plamenů (16), jedná se o znázornění osmi horkých pekel.

Těsně pod studenými pekly je „peklo stromu, opatřeného špicemi“ (17) (tib. *šal ma ri*), kde je pachatel špatných činů čtvrcen a následně nabodáván na špice. Vedle toho je umístěn pekelně děsivý „železný dům bez dveří“ (18) (čangkhang gomä /tib. *lčags khang sgo med/*). Poblíž jsou čtyři lamové (19), zavalení olbřímí vahou gigantické tibetské posvátné knihy; mniši jsou odsouzeni za to, že během své pozemské pouti četli náboženské texty s nemístnou rychlostí a některé pasáže dokonce přeskakovali. Trojúhelník s vklíněným pachatelem zla symbolizuje hrozné peklo „Aviči“ (20), v němž se nacházejí ti, kdož spáchali tak ohavné činy, jako je čarodějnictví, praktikované za účelem zkázy nepřátel či selhání při plnění tantrických slibů. Trest zde je mimořádně dlouhý a téměř nezměřitelný. Kousek odsud nalévá jeden z pekelníků (21) roztavený kov do klína ženy, jež se provinila prostitucí. Osoba vedle ní, shrbená pod tíží balvanu na zádech, si odpykává trest za to, že zabíjela drobnou havěť a hmyz. Jiný provinilec (22), který je rozprostřený na podlaze – propichovaný bodcem, zatímco jiný pekelník se ho chystá rozsekat na kusy – byl shledán vinným ze spáchání jiného z deseti odporných činů. Podobně je na tom žena (23), natahovaná a řezaná, jejím zločinem je vražda. Další nešťastníci se smaží v železném kotli (24), umístěném v pravém dolním rohu. Tři pekelníci (hnědý, žlutý a modrý) vlečou na konci smyček tři zemřelé a odsouzené, právě propadlé peklu, k náležitému potrestání (25). Na vrcholku obrazu uprostřed trůní na lotosovém a měsíčním stolci, s měsícem po své pravé a sluncem po levé paži modrý Dordžečhang (26), nebeský guru řádu červených čepic Padmasambhavy. Tolik parafráze popisu zobrazení od Waltera Y. Evans-Wentze.

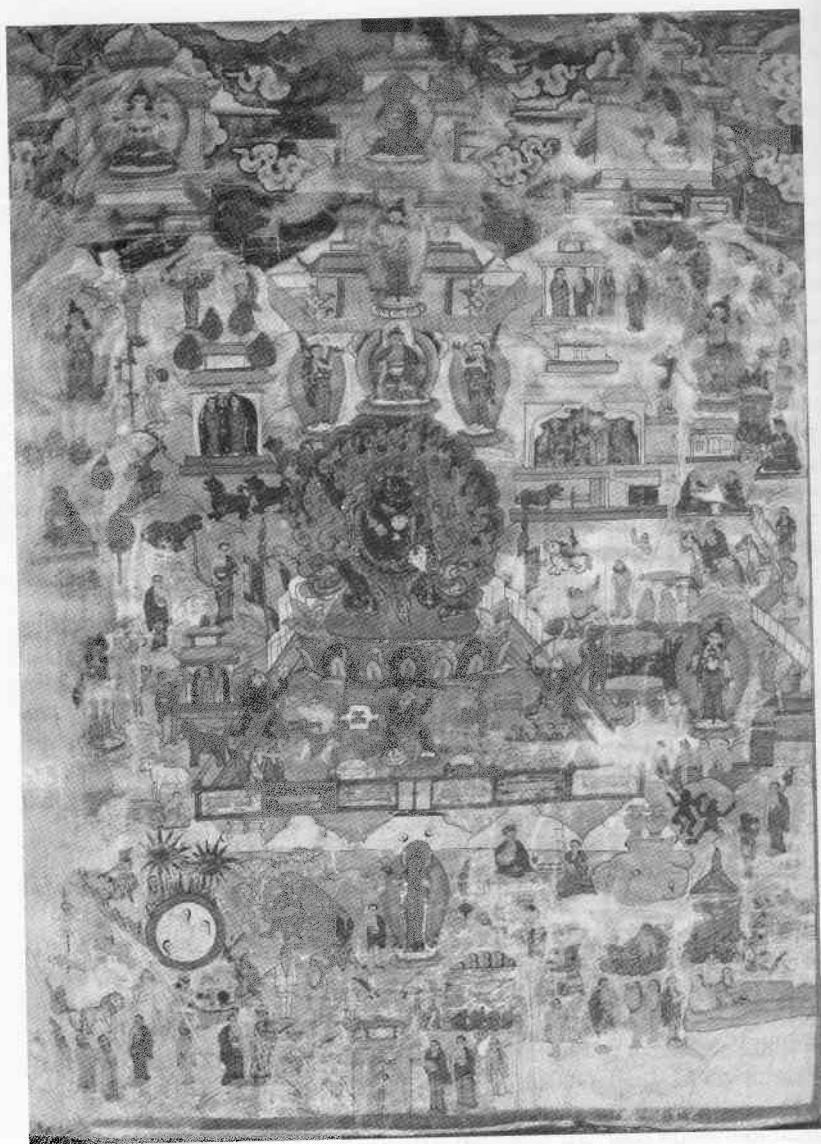
Toto zobrazení je v jistém ohledu zvláštní. Text *Tibetské knihy mrtvých* je textem ňingmapovským, stejně jako ono zobrazení, které přikládá Evans-Wentz k některým vydáním svého překladu. Jedná se tedy o „ilustraci“ právě k tomuto textu překladu. Je zde však několik „podivností“, spočívajících například v tom, že především barvy drah vedoucích do jednotlivých „stavů

existence“ na thangce neodpovídají barvám uvedeným ve vlastním textu *Tibetské knihy mrtvých*. Přesněji řečeno, srovnáme-li barvy drah vedoucích do jednotlivých stavů existence, resp. jejich barevné probleskování, jak v českém a anglickém překladu, tak i v popsané ilustraci, zjistíme, že sice pro říši bohů (sa. *dévalóka*) platí shodná bílá barva, ale rozdíl je například v barvě příslušející říši lidí (sa. *manussalóka*). Evans-Wentz na obrázku zmiňuje barvu žlutou (a kráčí po ní „úředník“), český překlad pak barvu modrou. Podobně to platí pro říši polobohů (sa. *asuralóka*), kde opět Evans-Wentz zmiňuje barvu zelenou (a kráčí po ní „ňingmapovský mnich“), český překlad pak barvu červenou (srv. EVANS-WENTZ 1971: xxxi-xxxii; *Tibetská kniha mrtvých* 1991: 114). A dále: (znovu)zrození do světa asurů, polobohů, sice patří mezi dobrá zrození (sa. *sugati*), ale ne vždy a za všech okolností. Tak proč zrovna sem se má zrodit onen ňingmapovský mnich? A proč do nejlepšího zrození půjde gelugpovský mnich? Další podivnou věcí je, že nejlepší zrození je přeci v říši lidí, slast a utrpení jsou zde vyvážené, pouze odsud, alespoň podle některých škol, lze dosáhnout vysvobození atp. Je zde však jeden zásadnější důkaz, který nás utvrzuje v tom, že právě tento obraz tvoří značně pozdější ilustraci k *Tibetské knize mrtvých*. Je jím právě ona přítomnost gelugpovského mnicha, neboť v době údajného vzniku textu, tj. za života Padmasambhavy, ještě Gelugpa nebyla na světě. Jak tomu bylo v době údajného nalezení textu Karmalingpou /*karma gling pa*/, opět těžko říci, neb tento *tertön /gter ston/* žil pravděpodobně ve 14. století, což byla doba vzniku a formování Gelugpy. Ostatně Karmalingpa svůj původní řád, ňingmapu, opustil a přešel k řádu Kagjüpa (viz *Tibetská knihy mrtvých* 1991: 19). Poslední a zřejmě nejjasnější důkaz nedávného vzniku zobrazení je nápis vpravo dole, kde je tibetsky napsáno: lhadi Pempa Döndub /tib. *lha bris span pa don sgrub*/, neboli „božstva kreslí/píše Pempa Döndub“, jedná se o umělcův podpis, věc v Tibetu prakticky neznámá. Lze z toho usuzovat, že Pempa Döndub namaloval obraz v Dardžilingu přímo na objednávku Waltera Y. Evans-Wentze, který tam spolu s lamou Kazi Dawa Samdupem vytvářel první verzi *Tibetské knihy mrtvých*?

Tento typ kompozice, tj. Jamův soud zobrazený mimo kontext bhavačakry jakožto samostatné téma thangky, je opravdu velmi vzácný. Z literatury jsou kromě již zmíněného Evans-Wentzova známá pouze dvě další typologicky shodná, či téměř shodná zobrazení. První se nachází v Sankt Petěrburgu (viz RERICH 2000: ilustrace č. XXVII.; podrobnější popis obrazu viz též DJAKONOVA 1971), druhé pak v Paříži (viz BEGUIN 1989: 72-73). K těmto celkem třem thangkám je možné připojit i čtvrtou, dosud nepublikovanou (obr. 4). Jedná se o malbu na plátně, zachycující Jamův soud. O obrazu lze říci, že pochází z Nepálu, vznikl zhruba v padesátých či šedesátých letech 20. století. Vidíme na něm podobné scény jako na předchozím zobrazení, je zde však několik rozdílů, které nejsou tak podstatné, obě zobrazení zachycují obdobnou scénu Jamova soudu.

Závěrečné poznámky

1. Pokud bychom obecně vymezili *onen svět* jakožto říši zemřelých, pak z hlediska buddhistického pojetí, které je dobře znázorněné na bhavačakře,

Obr. 4

Jamuv soud, nepálská thangka, dosud nepublikováno. Minerální barvy na plátně (výška 83,2 cm x šířka 59,6 cm). Thangka pochází zhruba z poloviny 20. století

vzniká problém, kam *onen svět* v buddhistickém obrazu světa lokalizovat. Nabízí se, že by tím místem mohlo být peklo a Jamův soudní dvorec, jenže obojí je oblast jenom dočasného přebývání, nikdo zde nesetrvává věčně. Navíc do říše zemřelých patří vlastně i další oblast zobrazená na bhavačakře, říše hladových duchů (sa. *préta*). Podobně to platí i o mezistavu (tib. *bardo*), který na bhavačakře znázorněný není; přesněji řečeno: Jamův soud ve spodní výseči představuje jednu fázi barda, která je popsána v příslušných textech. Ale i bardo je přechodné a dočasné, nikdo v něm nesetrvává věčně. Všechny citící bytosti se podle své karmy znovuzrozuji, *onen svět* tedy pro ně představuje pouze mezistav, fázi mezi smrtí a opětovným narozením. Buddhové, kteří dosáhli stavu ustání karmy, se již více nezrozuji, žádným bardem neprocházejí, *onen svět* se jich netýká. Parinirvána (úplná nirvána, vyvanutí) totiž z hlediska Buddhovy nauky nepředstavuje obyčejnou smrt, tj. fázi předcházející dalšímu zrození, ale něco úplně jiného: dosažení stavu nezrozování, úplného vymanění ze sansáry.

2. Výsledkem Jamova soudu je vždy „rozsudek“, který odsouzenému určuje jak příští říši zrození, tak i formu, tělo, ve kterém se zrodí. Jamův verdikt tedy vždy zahrnuje jednu z šesti či pěti říší (pokud říše bohů a polobohů tvoří jeden celek, je říší zrození v bhavačakře pět); sedmá možnost – totiž nezrození se v žádné říši – není předmětem Jamova soudu, takový verdikt soudce vynést nemůže. Proč? Zřejmě proto, že Jama soudí pouze a jenom karmu, má k tomu i účinný soudní aparát a vybavení, jako je například zrdadlo karmy, váhy na zvážení dobrých a špatných skutků, jakož i rozsáhlý soudní personál. Jestliže ovšem platí, že buddhové a bódhisattvové dosáhli ustání karmy, tedy „nemají“ karmu, pak není co soudit a pochopitelně *probuzení* před Jamu nepředstupují. Vymanili se z Márovy i Jamovy moci, nejsou již zapleteni do sansárického kolotání a pokud – jako je tomu v případě bódhisattvů – se i nadále účastní koloběhu znovuzrozování, tak jenom proto, že je to jejich vlastní rozhodnutí, nikoliv karmicky determinovaný stav.

Karmický buddhismus lze velmi ilustrativně znázornit právě prostřednictvím Jamova soudu; pro nirvánický buddhismus takový obrázek chybí. Nirvána není ovšem totéž, co zrození v říši bohů (sa. *dévalóka*).

3. *Onen svět* není tedy v tibetském buddhismu místo, odkud není návratu, otázka zní, zdali *onen svět* můžeme jednoduše ztotožnit buď s pojmem mezistav (tib. *bardo*) nebo s peklem. Pokud bychom *onen svět* chápali jako místo, kde přebývají zemřelí, pak by bylo možné ho ztotožnit s mezistavem, s bardem. *Sensu stricto* nemůže být *onen svět* identifikován s žádnou ze šesti (či pěti) říší zobrazených na bhavačakře. Bytosti zde totiž žijí nový sansárický život a do jednotlivých říší se „dostávají“ tak, že se tam na základě své karmy (a Jamova soudu) znovuzrodí po své předchozí smrti.

4. Buddhistické pojetí pekla představuje něco, co známe v křesťanském prostředí spíše pod pojmem očištec než peklo a dále, že Jama, soudce zemřelých, přetrvává jako relikv hinduismu v pozdějším buddhismu a jeho role je vlastně formální, respektive metaforická, neboť v buddhismu platí, že příští zrození je dáno karmou, nikoliv rozsudkem Jamy.

5. Pokud bychom *omen svět* lokalizovali do podsvětí, můžeme ho ztotožnit s Jamovým soudem. Tento soudní dvůr je umístěn v podzemí a vede z něj šest drah pro odsouzené. Šest drah do šesti říší zrození, přičemž pouze dvě jsou pro obyčejné lidi očividné, či rukolapné, je to říše lidí a říše zvířat. Zbývající čtyři – říše bohů, polobohů, hladových duchů a pekelná – nejsou tak jednoduše viditelné.

6. Jak mohou napomoci zobrazení pekel, Jamova soudu, bhavačakry atp. k pochopení buddhistické eschatologie? Asi je dobré mít stále na paměti často se opakující větu z *Tibetské knihy mrtvých* o tom, že božstva, postavy panteonu atp. jsou jen přeludy, jenom naše vlastní představy a že ve skutečnosti neexistují. Uvědomění si, poznání, že se jedná o výplody vlastní mysli, může představovat pro zemřelého osvobozující moment, tato výzva se v *Tibetské knize mrtvých* opakuje často. Přesto však existují zobrazení těchto přeludů, ostatně stejně jako existují výtvarná zobrazení snů. Čili zobrazení vyjadřují vizuální stránku toho, co bývá v textech vizualizací konceptuálních představ. Jsou to tedy jakési ilustrace, zobrazení vyjadřující text. Jak bhavačakra, tak i Jamův soud zachycují výjevy v prostoru a čase, v pekle, či lépe řečeno v očištění, pokud bychom použili terminologii z jiné náboženské tradice a divákovi předestírají jednu konkrétní vizuální interpretaci. Vedle toho je zde zobrazení vizi božstev v bardu, a to v obou jejich projevovalých podobách („mandalické“ thangky), které nemají tak silné prostorové zakotvení, jako má například bhavačakra a Jamův soud. Některé postavy se v obou typech zobrazení překrývají, jiné nikoliv, ale to asi není podstatné.

* *Tento text vznikl díky laskavé podpoře GAČR č. 401/05/2744 „Obraz a text v buddhismu: tibetská a mongolská ikonografie“.*

Literatura

- BĚLKA, L. (1999): Karmický a nirvánický buddhismus jako normativní a žité náboženství. In: L. Bělka – M. Kováč (eds.), *Normativní a žité náboženství*. Brno – Bratislava, s. 115-124.
- BEGUIN, G. (1989): *Tibet, terreur et magie*. Bruxelles.
- BEROUNSKÝ, D. (2005): Nepolapený obřad. Pohřební rituál Učitele Šen-raba Miwo v tibetském bönú. In: M. Kováč – A. Kovács – T. Podolinská (eds.), *Cesty na druhý svět. Smrt a posmrtný život v náboženstvích světa*. Bratislava, s. 54-68.
- BETHLENFALVY, G. – SÁRKÖZY, A. (1976): Representation of Buddhist Hells in a Tibeto-Mongol Illustrated Blockprint. In: W. Heissig (ed.), *Altaica Collecta, Berichte und Vorträge der XVII. Permanent International Altaistic Conference, 3-8 June 1974*. Bonn – Wiesbaden, s. 93-130.
- CONKAPA, Č. (1995): *Bol'soje rukovodstvo k etapam Puti Pobužděnija II. Etap duchovného razvitija sredněj ličnosti*. Sankt-Petěrburg.
- DJAKONOVA, N. V. (1971): Tibetskaja ikona s izobraženijem ada. *Soobščennija Gosudarstvennogo Ermitaža*, no. 32, s. 53-55.

- DUŠEK, A. (2005): Očistný obrázek a jeho úloha v pohřebním obřadu Tibeťanů. In: M. Kováč – A. Kovács – T. Podolinská (eds.), *Cesty na druhý svět. Smrt a posmrtný život v náboženstvích světa*. Bratislava, s. 69-77.
- EVANS-WENTZ, W. Y. (ed.) (1971): *The Tibetan Book of the Dead or the After-Dead Experiences on the Bardo Plane, According to Lama Kazi Dawa-Samdup's English Rendering*. London – New York.
- FILOVÁ, D. (1996): Tibetská kniha mrtvých v obrazech. In: M. Slobodník (ed.), *Tibet: Krajina, dejiny, ľudia, kultúra*. Bratislava.
- KREIJGER, H. (2001): *Tibetan Painting: The Jucker Collection*. Boston.
- LAW, B. Ch. (1925): *Heaven and Hell in Buddhist Perspective*. Calcutta – Simla.
- LOPEZ, D. S., Jr. (2003): *Příběh buddhismu. Průvodce dějinami buddhismu a jeho učením*. Přel. L. Borecká. Brno.
- RERICH, J. [Roerich George] (2000): *Tibetskaja živopis*. Sankt-Peterburg.
- SLOBODNÍK, M. (1999): Tibetský buddhismus ako žité náboženstvo. In: L. Bělka – M. Kováč (eds.), *Normativní a žité náboženství*. Brno – Bratislava, s. 125-136.
- SPIRO, M. E. (1970): *Buddhism and Society: A Great Tradition and its Burmese Vicissitudes*. New York – San Francisco – London.
- Tibetská kniha mrtvých. Bardo thödol (Vysvobození v bardu skrze naslouchání)* (1991). Přel. J. Kolmaš. Praha, 1. vydání.
- TUCCI, G. (1949): *Tibetan Painted Scrolls III. Description and Explanation of the Tankas*. Rome.
- WEINER, D. (1974): *Tibetan and Himalayan Woodblock Prints*. New York.

CESTY NA DRUHÝ SVET

SMRŤ A POSMRTNÝ ŽIVOT
V NÁBOŽENSTVÁCH SVETA

Milan Kováč
Attila Kovács
Tatiana Podolinská
(eds.)

CERES

Bratislava 2005

CERES (Central European Religious Studies)

Edičná rada združenia CERES

Tomáš Bubík

Martin Fárezek

Attila Kovács

Milan Kováč

Dušan Lužný

Dalibor Václavík

Koordinátor združenia CERES

David Václavík

Odborní recenzenti:

doc. PhDr. Dušan Lužný, PhD.

Mgr. Martin Slobodník, PhD.

Vydávajú:

Katedra porovnávacej religionistiky FiF UK v Bratislave

Ústav etnológie SAV v Bratislave

vydavateľstvo Chronos

Vydanie publikácie podporili:

ELCON Bratislava a.s.

ARTOTEKA, Bratislava

PRORECO s.r.o., Trenčín

FORESIGHT MEDIA, Bratislava

grantový projekt VEGA č. 2/5103/25

Predná strana obálky:

Ilustrácia Fridy Kahlo: *Retrato de Luther Burbank* (1931)

(graficky upravila Andrea Pézman)

© Editors: Milan Kováč, Attila Kovács, Tatiana Podolinská

© Authors

© Cover Design: Andrea Pézman

© Graphic Design: Tatiana Podolinská

© Chronos

© CERES 2005

ISBN 80-89027-15-6

PREDHOVOR.....	9
SUSANA VIOLANTE: <i>Nešťastný zvyk umírat</i>	11
DAVID VÁCLAVÍK: <i>Smrt v kontextu soudobé religiozity</i>	19
MILOŠ HUBINA: <i>Ako správne umierať. Cesta za „nibbánou“ v buddhistickej „théravádovej“ tradícii</i>	24
LUBOŠ BĚLKA: <i>Jamův soud: tibetský obraz pekla</i>	42
DANIEL BEROUNSKÝ: <i>Nepolapený obřad. Pohřební rituál Učitele Šenraba Miwo v tibetském bōnu</i>	54
ADAM DUŠEK: <i>Očistný obrázek a jeho úloha v pohřebním obřadu Tibetanů</i>	69
STANISLAVA VAVROUŠKOVÁ: <i>Obřad „satí“ – historické kořeny a podoba ve starověké Indii</i>	78
DAGMAR MARKOVÁ: <i>Obřad „satí“ v současné Indii</i>	82
LENKA TURINIČOVÁ: <i>Hinduistická kremácia na ostrove Bali</i>	90
VIERA PAWLÍKOVÁ-VILHIANOVÁ: <i>Cesta Afričana na druhý svet. Pohrebné rituály ašantských panovníkov</i>	98
LUCIA PAWLÍKOVÁ: <i>Kult mŕtvych u Ndjukov v Suriname</i>	110
VIKTOR KRUPA: <i>Orfeovský mýtus v Polynézii</i>	122
MARTINA BUCKOVÁ: <i>Odchod duší na druhý svet podľa mytológie novozélandských Maoriou</i>	128
MILAN KOVÁČ: <i>Paralelné eschatológie Mayov – Lacandóncov</i>	134
ATTILA KOVÁCS: <i>„Šuhadá“ . Cesty palestínskych „mučeníkov“ na druhý svet</i> ... 148	148
EDUARD KREKOVIČ: <i>Archeológia smrti</i>	163
JÁN KOMOROVSKÝ: <i>Antigona</i>	167
JURAJ ŽEMBERA: <i>Cesta Etruskov na druhý svet</i>	171
TATIANA PODOLINSKÁ: <i>„Cesta tam a zase späť“ alebo o probléme metempsychósis u starých Keltov</i>	177
DALIBOR PAPOUŠEK: <i>Dobrovolná smrt obránců Masady a proměny její interpretací</i>	196
IVA DOLEŽALOVÁ: <i>Hostina se zemřelými</i>	209
BEÁTA ČIERNIKOVÁ: <i>Aralezovia – arménski bohovia oživujúci mŕtvych</i>	222
ZDENĚK R. NEŠPOR: <i>Sociální aspekty pohřebního ritu českých nekatolíků v 18. a 19. století</i>	235
JOSEF KANDERT: <i>Pohřební čas ve středoslovenských vesnicích</i>	251
EVA KREKOVIČOVÁ: <i>Obráz Smrti – nevesty – vo folklóre: stredoeurópske súvislosti</i>	256
JÁN BOTIK: <i>Komunikatívna a znaková funkcia ľudových náhrobníkov</i>	270
TOMÁŠ HRUŠTIČ: <i>„Nelapšoj“ – súčasné predstavy o revenantizme a vampirizme u Rusínov na Slovensku</i>	276
DANIJELA DJURIŠIĆ: <i>Obráz druhého sveta v predstavách obyvateľov Homolja (severovýchodné Srbsko)</i>	288
MICHAL VELEG: <i>Prevenca obligátneho vampirizmu ako typologický problém</i>	300
PROFILY AUTOROV.....	305
SUMMARIES.....	313